Academic Research (ISSN-2230-7796)

आदिवासी लोकसाहित्य आणि लोकसंस्कृती

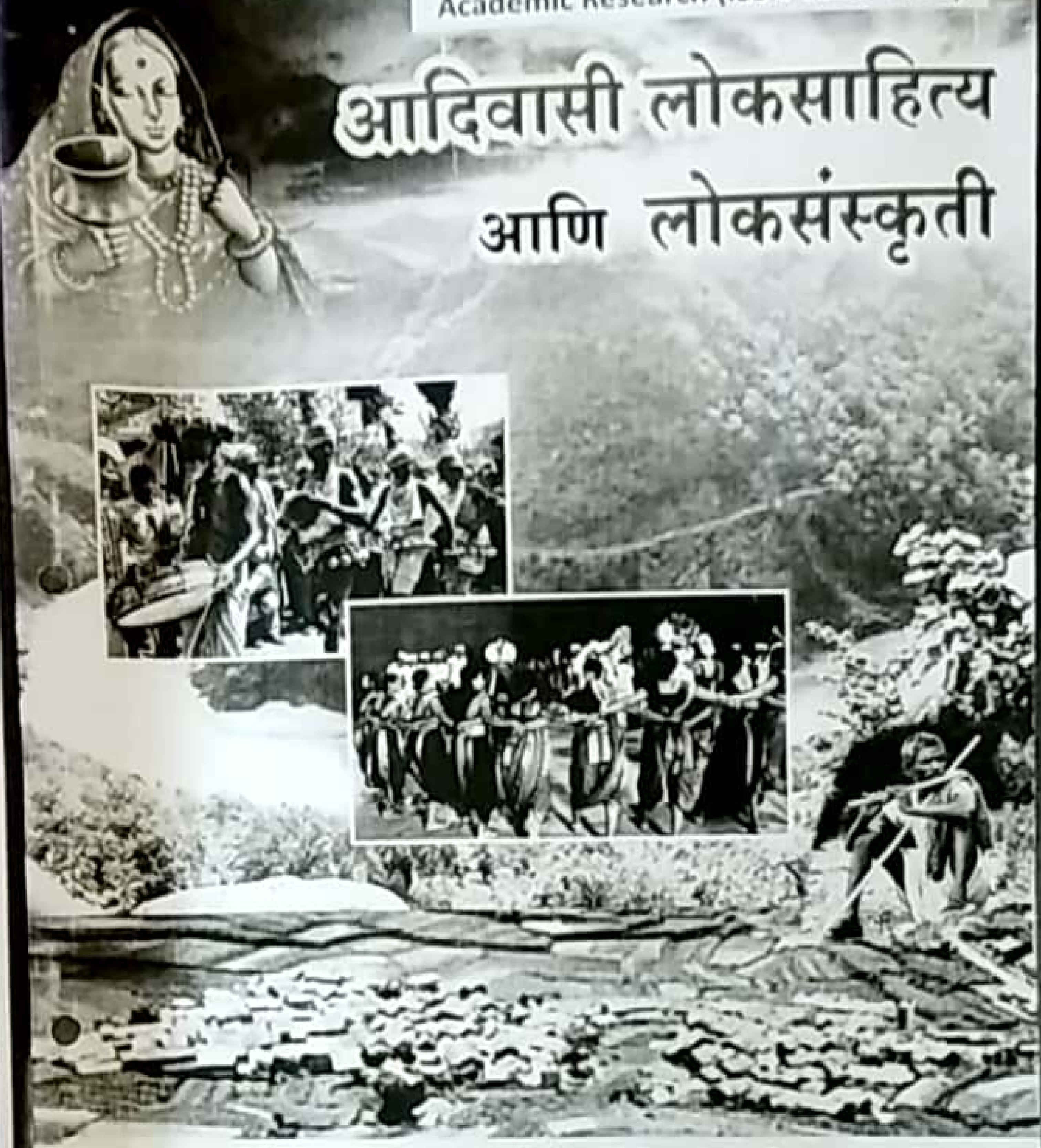

Special Issue on National Seminar Sponsored by U.G.C. and Arts College, Bamkheda on the topic "लोकसाहित्य आणि लोकसंस्कृती" on 29'th and 30th September 2016.

Vol - 11-No 1-Oct.-2016

संपादक : डॉ. सी.एस. करंके

Scanned with CamScanner

Gram Vikas Sanstha's Art's College Bamkheda T.T.
College
Est
July 1993
Tal Shahada

Scanned with CamScanner

२८ सण-उत्सव आणि स्त्रीगीते १७२
- प्रा. संदीप कडु माळी, मुक्ताईनगर

२९ रक्षाबंधनाचे पवित्र पर्व व ऐतिहासिक महत्त्व १७९
- प्रा. बी. आर. फरदेशी, शिरपूर

३० भारतीय सण-उत्सव व स्त्रियांची व्रते १८४
- प्रा. योगेश जगन्नाथ कोरडे, दहिवेल-साक्री

३१ Indian Festivals and their social Importance १९०
- Prof. Sunil A. Patil, Dahivel

३२ सण-उत्सवातील प्रतीकात्मक संदेश १९४
- डॉ. सी. एस. करके, धामणखेडा

३३ Indian Festivals and Diaspora with reference to १९८
Namesake by Jumpha Lahiri
- Chaiti Bhadra, Pune

३४ भारतीय सण आणि उत्सव २०१
- प्रा. डॉ. दिनकर बी. जाधव, टोंडाईचा

३५ महाराष्ट्रातील बंजारा समाजाचे सण व उत्सव २०५
- प्रा. डॉ. विवेकानंद लक्ष्मण चव्हाण, शिरपूर

३६ Festivals in India २१२
- Prof. Manik P. Suryawanshi, Khapar-Akkalkuwa

३७ महाराष्ट्रातील आदिवासींचे सण-उत्सव २१६
- प्रा. सतीश निकम, धुळे

३८ खानदेशातील सण उत्सवातून सामाजिक एकोपा : एक दृष्टीक्षेप २१९
- प्रा. सुनिल भालेराव पाटील, शहादा
- प्रा. संजय जीभाऊ पाटील, नवलनगर

३९ सण-उत्सव आणि संस्कृतीचा संबंध २२४
- प्रा. उज्वला व्ही. पाटील, धुळे

४० खानदेशातील सण व उत्सव २३२
- भुषण शांताराम वानखेडे, धुळे
- प्रा. डॉ. सुनिल अमृतकर, धुळे

४१ वाशिम शहरातील श्री बालाजी उत्सव २३६
- प्रा. दिलीप भिमराव शिन्दे, चोपडा

४२ भारतीय सण उत्सवाचे ऐतिहासिक व सांस्कृतिक महत्त्व २३९
- प्रा. डॉ. शरद काठोके, बोदवड
- प्रा. बी. जी. माळी, मुक्ताईनगर

४३ भारतीय सण उत्सव २४३
- प्रा. डॉ. डी. ए. पाटील, शिरपूर

४४ कोकणातील सण-उत्सवांचा चिकित्सक आढावा २४८
- प्रा. अरुण अजबितराव पाटील, धुळे

Scanned with CamScanner

सण-उत्सवातील प्रतीकात्मक संदेश

डॉ. सी. एस. काकें

माणूस असा समाजशील तसास तो उत्सप्रिय आहे. महाकवी कालिदास म्हणतात 'उत्सवप्रिय : खलु मनुष्य :' म्हणजेच माणूस आणि उत्सवाचे नाते जवळचे आहे. माणसाने जाती जमातीत सामाजिक सलोखा निर्माण करण्यासाठी सण-उत्सवाची लोकपरंपरा निर्माण केली असावी. सुर्वातीच्या काळात टीचभर पोट भरण्यासाठी सतत भटकंती ही पाचवीला पुजलेली आणि आज नोकरीच्या निमित्ताने होणारे स्थलांतर यात होणारा दुरावा दूर करण्यासाठी माणूस सण-उत्सवाच्या निमित्ताने एकत्र येतो. कारण माणूस समाजशील प्राणी आहे. याचे दर्शन या कृतीयुक्त लहान मोठ्या सण-उत्सवातून घडते. त्याचबरोबर अंतर्गत यादवी कलहही नष्ट होतात. आणि नवीन नात्यांची वीण तयार होते. ज्यात जातीसाठी माती खावी सारख्या गोष्टी उदयास येतात. अशा काही मोजक्या सणाची चातका सारखी वाट पाहावी लागते.मात्र जातीयपरत्वे सण-उत्सवात केले जाणारे भोजनाचे पदार्थ मानसिक आरोग्य निर्माण करणारे आहेत. एकूणच 'मन करारे प्रसन्न' याचे प्रतिबिंब सण-उत्सवातून औपचारिक दृश्य शिकले जाते. यात कोणीही शंका येत नाही. सण-उत्सवातून भावभावनाचे विरेचन होते. आणि सामाजिक,सांस्कृतिक, धार्मिक आणि ऐतिहासिक मुल्यांची जोपासना होत असतांना बंधूत्व सारख्या सर्वश्रेष्ठ भावनेची निर्मिती करतात. या विषयी ग.स.खोले म्हणतात, सण म्हणजे माणसाच्या मनाचे अन्न होय. माणसांनी एकत्र यावे, जमावे, सहविचार करावा, सहभोजन करावे, सहश्रवण करावे असे सामाजिक संघटनेचे उद्दिष्ट यातून सहजपणे साधले जाते. म्हणजे सण-उत्सवातून वैचारिक,तात्वीक विचारांचे बिजारोपण केले जाते.

सण-उत्सवामुळे जाती जमातीत जीवनमुल्ये आणि नीतिमुल्ये या मुल्यात्मक भावनाची निर्मिती होते आणि जमातीच्या अंतर्गत पारंपरिक नियमतत्वाचा या निमित्ताने सहज उजाळा मिळतो. जीवन जगत असतांना दु:खात गांजलेल्या सामान्यांना जगण्याची नवी उर्मी देतात. यातून जीवनात निर्माण झालेली क्षिता निघून जाते. अर्थात सण-उसत्वामुळे त्या त्या जमातीत नवचैतन्य त्या त्या दिवशी दिसून येते. ज्यामुळे एकसंघ जाती जमातीत विखूरलेल्या नात्यांत एकसंघ

Scanned with CamScanner

Prashant

प्राचार्य डॉ. विजय हिरालाल उभाळे

सद्यस्थितीत महात्मा गांधी, पंडीत नेहरु
आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या

विचारांची गरज

Scanned with CamScanner

अनुक्रमणिका

अ)

सद्यस्थिती महात्मा गांधी, पंडित नेहरू आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांची गरज 13
डॉ. विजय हिरालाल उभाळे

महात्मा गांधीच्या सामाजिक, राजकिय, शिक्षणाविषयक विचारांची भारतीय राष्ट्र विकासातील भूमिका ... 17
प्रा. डॉ. विजय साहेबराव तुटे, सोनवणे रघुनाथ कौतिक

3. जागतिक सुरक्षा आणि महात्मा गांधी यांचे अहिंसा तत्व 21
प्रा. डॉ. वासुदेव बी. माळी

4. महात्मा गांधी आणि महिला सबलीकरण 24
प्रा.नाजीर अ.स. पठाण, डॉ.एन.एम. डोंगरे

5. सद्य:स्थितीत म. गांधीचे विश्वशांती व मानवतावादाच्या विचारांची गरज 27
प्रा. प्रमोद रमेश पाटील

6. महात्मा गांधी यांच्या 'अहिंसा' या तत्वाची आजच्या काळात उपयुक्तता 30
समाधान काशिराम सातव

7. राजकीय, आर्थिक व सांस्कृतिक दृष्टीकोनातून गांधीजींच्या विचारांचा प्रभाव 32
डॉ. पी. एस. सोनवणे

8. गांधी, नेहरु व आंबेडकर यांचा स्त्री विषयक दृष्टीकोन 36
प्राचार्य डॉ. मनोहर तुकाराम पाटील

9. महात्मा गांधीचे आर्थिक विचार 40
प्रा.एस.टी. सोनवणे

10. महात्मा गांधीविचार एक अनुबंध 43
डॉ. सी.एस. काके

11. गांधी, नेहरु व आंबेडकर यांचे राजकीय आणि सामाजिक दृष्टीकोनातून राष्ट्रविकासाची भूमिका 46
प्रा. आर.सी. पाटील

12. सद्यस्थितीत म.गांधीच्या आर्थिक विचारांची गरज व आर्थिक दृष्टीकोनातून म.गांधी यांच्या विचारांचा प्रभाव 50
प्रा. पवार निवेदिता अरुण

13. महात्मा गांधीजींचे स्त्री सुधारणाविषयक विचार 56
प्रा.डॉ. संजय यशवंत गवळी

14. गांधी, नेहरु व आंबेडकर यांचे राजकीय आणि सामाजिक दृष्टीकोनातून राष्ट्रविकासाची भूमिका 60
प्रा. एस.एन. शेख

15. म. गांधी–अहिंसा आणि विश्वशांती 64
प्रा.डॉ.आर.डी. चौधरी

Scanned with CamScanner

महात्मा गांधीविचार एक अनुबंध

डॉ. सी.एस.करके
मराठी विभाग प्रमुख
कला महाविद्यालय बामखेडा त.त. ता. शहादा जि. नंदुरबार

प्रस्तावना :-

महात्मा गांधी म्हणजे विविध विचारांचा, आचाराचा अमृतकलश होय. यामुळेच त्यांना भारतीय इतिहासात युगपुरूष असेही म्हणतात. ज्या राष्ट्राचा इतिहास घडविला तो भारत आज महात्मा गांधीजींच्या विचाराची अंतरमुखतेची छटा दिसत नाही, दिसते ती फक्त महात्मा गांधीविचाराची विकृततेचस्थिती आणि उरली ती फक्त खादी नावासाठी. अशा या भारतात गांधी विचाराचा अनुबंध जोडणे काळाची गरज आहे. त्यांच्या विचारामुळे दिडशे वर्षाच्या साम्राज्यशाहीचा अंत झाला अशा भारतीय इतिहासाला ज्ञात असलेली आश्चर्यकारक रणनिती महात्मा गांधीजींनी शोधली. त्या रणनितीचे नैतिकमुल्ये सर्व स्तरावर विसरली जात आहेत त्याचा शोध घेणे प्रस्तुत निबंधलेखनाचा प्रयास आहे.

भारतीय स्वातंत्र्याचे जनक अथवा शिल्पकार म्हणुन गांधीजींची कामगिरी अनन्य साधारण होती. त्यांनी अहिंसा तत्वातून राष्ट्रजागृती करून भारतीय स्वातंत्र्याचा लढा सामंजसपणे लढविला आणि पुढे त्यांची परिनिती म्हणून दिडशे वर्षाची पारतंत्र्याची परंपरा तोडली गेली. यामुळे इतर अनेक परकिय देशातील राष्ट्रप्रेमी नेत्यांनी त्यांचा आदर्श घेतला. त्यातुन त्यांच्यात एक प्रकारचा आत्मविश्वास निर्माण झाला. आणि पुढे ती राष्ट्र यथावकाशपणे स्वतंत्र झाली. त्याअर्थी गांधीजींचे राजकीय क्षेत्रातील कार्य व्यापक आहे. आणि त्या कामाचा ठसा जगाच्या इतिहासात उमटला आहे. त्याबद्दल सुप्रसिध्द नीग्रो नेता मार्टिन ल्युथर किंग अथवा नार्थ व्हिएतनामचे दिवंगत नेते हो चि मिन्ह हे 'We are all his children' असे गौरवोद्गार काढतात. तसेच गांधीजींबद्दल अनेकांनी काढलेले आहेत.

महात्मा गांधीजींच्या कार्याचे दोन भाग पडतात. एक राष्ट्रभक्त गांधी, दोन ईश्वरभक्त गांधी. राष्ट्रभक्ती आणि ईश्वरभक्ती हा गांधीजींच्या जगण्याचा स्थायीभाव होता. हे त्यांच्या कृतीतून व उक्तीतून दिसते. त्यांनी राजकारणात प्रवेश केला तो राजकारण करण्यासाठी नसुन तो समाजात असलेल्या शेवटच्या स्तराबर अन्याय, विषमता, हिंसा याच्या विरुध्द लढणे हे आपले ईश्वरप्रणित नैतिक कर्तव्य आहे म्हणुन ते म्हणत, 'अस्पृश्यता हा मानव जातीवरील कलंक आहे.' ही खरी त्यांची मानवतावादी दृष्टी दिसते. यासाठीच त्यांनी आफ्रिकेत आणि हिंदुस्थानच्या राजकारणात सहभाग घेतला. वास्तविक पाहता गांधी विचार आणि तात्कालिन राजकारणी, त्यांचा राजकारणाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन, भुमिका या वेगवेगळ्या आहेत. आणि त्यांचा अनुबंध जोडणं कठिण आहे. म्हणूनच भारताची आजची दिशा आणि दशा व्हावयला कारण गांधी विचाराचा अभाव आमच्यात दिसतो.

महात्मा गांधीजींच्या मते, राष्ट्राराष्ट्रात आणि माणसामाणसात एकमेकांमध्ये जे लढे, संघर्ष, वादविवाद निर्माण होतात त्यात समाजाचे हित नाही. उलट समाज नष्ट होईल यासाठीच राष्ट्रभक्ती आणि राष्ट्रहित लक्षात ठेवुनच आचरण करणे ही खरी राष्ट्रभक्ती होय. यालाच गांधीजी महत्व देतात. त्यांच्या मते, माणूस हा सर्वदूर सारखाच आहे. त्यांच्यात दोष असले तरी तो सत्पुरूष आहे. तो पाहण्याचा, दृष्टीचा अभाव आज दिसतो. त्याच्याशी व्यवहार करतांना प्रेमाने, समजुतदारपणे करावा. पण त्यात असत्य आणि हिंसा नसावी, तरच त्याचे मन मतभेदापासून बदलु शकते. आणि हे नेहमी फायद्याचे ठरते. हेच काम गांधीजींनी आफ्रिकेत केले. त्यांच्या मते, कोर्टकचेरी करण्यापेक्षा आपापसातील तंटे आपापसात मिटविणे. याच्यातच सुख आणि फायदा दडलेला असतो. या गोष्टीवर त्यांचा ठाम विश्वास होता. आज या गोष्टी कमीत कमी दिसुन येतात. राष्ट्रहित व राष्ट्रभक्ती याविषयी ठरलेले दिवस आज दिसतात. उदा. २६ जानेवारी, १५ ऑगस्ट या दिवशी राष्ट्रभक्तीची चेतना निर्माण होते. आणि दुसऱ्या दिवशी तिचे स्मरण देखील होत नाही. कारण

२१ व्या शतकातील

मराठी साहित्य प्रवाह

प्रा. डॉ. ए.एल. चौधरी   डॉ. के.एन. सोनवणे
डॉ. जे.एस. गिरासे

प्रशांत

Scanned with CamScanner

दलित साहित्य

२७. अस्मितांच्या उत्थानासाठी मृत्यूच्या दारावर पहारा देणारा- 'पहारेकरी' १४५
प्रा.डॉ. आशालता पांडुरंग महाजन

२८. दलितकथा कालाच्या कथेतील वाङ्मयीन व सामाजिक जाणीवा १५०
प्रा. अरुण डी. मोरे

२९. २१ व्या शतकातील दलित साहित्याचे स्वरूप १५३
प्रा.डॉ.अक्षय किशोर घोरपडे

३०. दलित स्त्री दुःखाची अभंगगाथा 'माझ्या जल्माची चित्तरकथा' १५८
डॉ. बी.एस.कांबळे

३१. २१ व्या शतकातील दलित कविता : स्वरूप व आव्हाने १६३
डॉ. जयनाथ दणाने

३२. २१ व्या शतकातील बदलत्या काळाचे दलित कवितेत पडलेले प्रतिबिंब १७१
प्रा.गौतम बाबुलाल धोंगडे

ललित साहित्य

३३. ललित साहित्य-स्त्रीवादी कलाकृती- 'मला उद्ध्वस्त व्हायचंय' १७७
प्रा.डॉ.सौ.रत्नप्रभा विजय चौगले

३४. दुर्गा भागवत यांचे ललित गद्य लेखनातील वेगळेपण १८३
प्रा. किशोर आर. पाठक

३५. २१व्या शतकातील मराठी साहित्य प्रवाह आणि बदलती भाषा एक आव्हान १८७
प्रा.डॉ. वसुमती पाटील

आदिवासी साहित्य

३६. २१ व्या शतकातील मराठी आदिवासी काव्य चळवळ १९३
प्रा.एम.एल.भुसारे

३७. माझी काटेमुंढरीची शाळा २०३
प्रा. सुलतान पवार

३८. २१ व्या शतकातील मराठी आदिवासी आत्मकथने २११
डॉ. संजय लोहकरे

३९. रानगर्भातील जगणं २१५
प्रा. देवेंद्र बाबुराव निकम

Scanned with CamScanner

पहिली स्त्री दु:खाची अभंगगाथा 'माझ्या जल्माची चित्तरकथा'

डॉ. सी. एस. करंके
मराठी विभाग प्रमुख
कला महाविद्यालय बामखेडा त.त.
ता. शहादा जि. नंदुरबार.

स्वातंत्र्योत्तर काळात मराठी साहित्यात जे नवनवे प्रवाह आले त्यामध्ये दलित साहित्याचा प्रवाह महत्वाचा मानला जातो. १९६० नंतर या प्रवाहात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांच्या पृथगात्मक विचारामुळे, चळवळीमुळे दलित समाजात जाणीव आणि जागृती झाली की, 'अंत दीप भव' तुमचे दिवे तुम्हीच व्हा, प्रत्येकाने आपल्या मुक्तीचा मार्ग स्वत:च शोधायला हवा इतर कोणीही बहुमुक्त करील या आशेवर राहावे योग्य नव्हे. याच संदेशाने शतकानुशतके दबलेल्या भावनांचा उद्रेक होऊ लागला. तो लेखनाच्या अभिव्यक्तीच्या अनुभवात्मक उद्रेकातून, प्रथम कविता, कथा, कादंबरी आणि आत्मकथन (स्व कथन) इत्यादी साहित्य प्रकारातून सक्षम गद्य पद्याची वाटचाल सुरू झाली. या नव्या प्रवाहात अनेक कारणांची आजवर दबलेली, गुदमरलेली दलित मने मोकळ्या वातावरणात लिहू लागली त्यामुळे ही घटना युगप्रवर्तक मानावी लागते.

आत्मकथन या शब्दापेक्षा स्वकथन हा शब्दप्रयोग वास्तव जगाशी निगडीत आहे. जे कल्पनेतील आहे. त्याचा शब्दप्रयोग हा बुध्दिनिष्ठ होऊ शकत नाही म्हणून स्वकथन ह्या शब्दप्रयोगात 'स्व' ला आलेले अनुभव स्वकथनातून आहे तसे मांडणे त्यात माणूस म्हणून जगण्याचा हक्क असून नाकारलेल्या जीवनाची व्यथा, वेदना, दर्शविणारा आहे. त्यात ''आपल्या आयुष्याचे निमित्त करून असे लेखन लिहिले जात असले तरी विशिष्ट घटनांचाच उल्लेख करून त्या-त्या अनुषंगाने अन्य समाजाच्या तुलनेत 'स्व' आणि स्वसमाजाचा स्वत:चा शोध या लेखनात घेतला जातांना दिसतो.''[1] स्वकथनानी साहित्य विश्वाला अपूर्व असे योगदान दिले, त्यातून व्यक्त होणारे सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, लोकजीवन विलक्षण अनुभव देणारे आहे. या लेखकाची अनुभवदृष्टी साहित्य विश्वाला हादरून टाकणारी आहे. शिवाय प्रादेशिक आणि वैचारिक दृष्ट्याही स्वकथने भिन्न भिन्न ठरली.

Scanned with CamScanner

The Present Scenario Of Indian Higher Education System:

Strength, Weakness, Opportunities and Threats

SWOT - 2015

Prin.Dr. A.N. Patil
Prof. S.P. Jadhav
Prof. R.D. Patil

PROCEEDING

Scanned with CamScanner

मराठी विभाग

70 उच्चशिक्षण व योगाभ्यासाचे महत्व — 262
- प्रा.डॉ. विलास चव्हाण

71 उच्च शिक्षणातील संशोधनाचे महत्व — 265
- डॉ. सुनिल काशीराम पाटील

72 भाषा आणि उच्च शिक्षण — 269
- प्रा.डॉ. विजयेंद्र विश्वनाथ पाटील

73 भारतातील उच्च शिक्षणाची स्थिती — 272
- शत्रुघ्न एस. पाटोळे

74 साहित्य आणि उच्चशिक्षण — 277
- प्रा. डॉ. जितेंद्र ग्यामसिंग गिरासे

75 उच्च शिक्षण आणि भाषांतर — 281
- डॉ.के.एन.सोनवणे

76 भारतातील उच्च शिक्षणात दूरस्थ शिक्षणाचे महत्व — 284
- डॉ. मदन दौलत निकुंभ

77 मानवी आपत्तीचे व्यवस्थापन – एक चिकित्सक अभ्यास — 288
- प्रा. डॉ. बी. एस. पाटील

78 भारतीय उच्चशिक्षणातील समस्या व आव्हाने एक दृष्टिक्षेप — 291
- प्रा.डॉ. हिरालाल सोमा पाटील

79 उच्च शिक्षणाची दिशा आणि दशा — 295
- प्रा.डॉ.रवींद्र डोंगर पाटील

80 उच्च शिक्षणापुढील आव्हाने व उपाय — 300
- प्रा.डॉ. एस. जे. पाटील

81 उच्च शिक्षणातील उपयोजित मराठीचे महत्व व गरज — 303
- प्रा.डॉ.सुरेखा सिताराम बनकर

82 ग्रंथालयात ई– प्रकाशनाची गरज — 309
- श्री. अर्जुन किसनराव शेंन

83 मुल्य शिक्षणात मुल्यसंवर्धनासाठी उपक्रम — 314
- प्रा. बांविस्कर विजया विठ्ठल

84 उच्च शिक्षणात योगा व खेळाचे महत्व — 317
- प्रा. दिपक टी. सुर्यवंशी

College Est. July 1995 Tal. Shahada
PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada,Dist.Nandurbar

Scanned with CamScanner

उच्च शिक्षणातील संशोधनाचे महत्त्व

डॉ. सुनिल परशराम पाटील
पुणे एज्युकेशन सोसायटीचे,
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, पुणे

प्रास्ताविक :

व्यक्तीच्या भावी जीवनाची तयारी करून घेऊन सामाजिक परिवर्तनाचे एक साधन म्हणजे शिक्षण असते. 'Education means to draw out what is potential' म्हणजे व्यक्तीतील जन्मजात सुप्त गुणांना जागृत करून चालना देणे व त्या गुणांच्या आविष्काराला प्रोत्साहन देणे, सुप्त गुणांचा इष्ट तो विकास होण्यासाठी परिस्थिती निर्माण करणे हे शिक्षणात अभिप्रेत आहे. म्हणूनच प्लेटोच्या मते, ''मुलांना ज्ञान सक्तीने देऊ नका, कारण सक्तीने दिलेल्या ज्ञानाचा परिणाम मुलांच्या मनावर होत नाही. सत्यम, शिवम, सुंदरम ही जीवनाची अंतिम मूल्ये समजण्याची व अनुभवण्याची क्षमता मनुष्यात निर्माण करणारे ते खरे शिक्षण असते.'' (भामरे रमा, डोंगे उज्वला २०१० पृ. ८७) प्लेटोच्या या विचारानी सर्व स्तरावरील शिक्षण प्रक्रिया राबविली गेल्यास शिक्षण हे एक उचित साधन ठरेल.

वर्तमानकालीन शिक्षणाचा विचार केल्यास दुर्दैवाने तो एक सोपस्कार ठरला आहे. त्यात संस्काराचा भाव अत्यल्पच आहे. उच्च शिक्षण हा शिक्षण प्रणालीचा एक टप्पा. देशाला अपेक्षित असे मनुष्यबळ घडविणे, त्यास विचारशील व स्वयंशासित बनविणे, कार्यक्षम आणि जबाबदार नागरीक तयार करणे तसेच देशाच्या सामाजिक व सांस्कृतिक विकासाला हातभार लावणे एवढे व्यापक ध्येय उच्च शिक्षणापुढे आहे. उच्च शिक्षणाने एकमेकांचे आचार, विचार, भावना समजून घेण्याइतकी बुध्दी प्रगल्भ झाली पाहिजे. या माध्यमाने केवळ सुशिक्षित माणसे तयार न करता सुसंस्कृत विद्यार्थी तयार करणे व त्यातूनच संस्कृतीचे संगोपन व संवर्धन करून प्रभावीपणे ज्ञानसाधना व वैचारिक नेतृत्व व्यक्तीमध्ये निर्माण झाले पाहिजे. ज्ञानाच्या कक्षा जसजशा विस्तृत होत जातील तसतशा विद्यार्थ्यांच्या कर्तृत्वाच्या सीमा उच्च शिक्षणाच्या प्रत्येक टप्प्यात व्यापक झाल्या पाहिजेत. त्यांच्या मनाची, बुध्दीची कक्षा संकुचित रहावयास नको. जीवनविषयक सकारात्मक मूल्यांची जोपासना होऊन प्रत्येकाचे मन क्षुद्रतेपासून अलिप्त असेल असे संस्कार उच्च शिक्षणातून झाल्यास महासत्ताक होण्याची स्वप्ने पाहणाऱ्या भारताला योग्य तो मार्ग सापडेल. हीच दृष्टी ठेवून उच्च शिक्षणाच्या ध्येयाबद्दल १९४७ ला अलाहाबाद विद्यापीठाच्या पदवीदान समारंभाच्या तत्कालिन पंतप्रधान पंडीत जवाहरलाल नेहरू यांनी ''उच्च शिक्षणाचे अस्तित्व मानवता, सहिष्णुता, बुध्दिप्रामाण्य, कल्पकता आणि सत्यान्वेषण या मूल्यांच्या जपणुकीसाठीच आहे. देशाला विकासाकडे नेणारा तो एक प्रस्थानमार्ग आहे.'' परंतु दुर्दैवाने इतकी वर्षे लोटल्यानंतरही हे आम्ही साध्य करू शकलो नाही ही चिंतनीय बाब ठरते. शिक्षणाची उपजिविकेशी सांगड घालताना आणि केवळ व्यावहारिक दृष्टीकोन ठेवताना जे शिक्षण भाकरी मिळवून देणार नाही ते काय कामाचे, असे जेव्हा म्हटले जाते तेव्हा शिक्षण हे केवळ उपजिवीकेचे साधन या उद्दिष्टाला आम्ही घट्ट धरून असतो. म्हणूनच या शिक्षणाने माणस उथळ व प्रवाहपतित बनून देशाच्या अधोगतीला कारणीभूत ठरत आहेत.

एकविसावे शतक अत्यंत स्पर्धेचे, आव्हानाचे व बदलाचे शतक आहे. अशा या संवेदनशील शतकात भारतासारख्या राष्ट्राला आपल्या शैक्षणिक धोरणांचा क्षणभर थांबून विचार मंथन करणे गरजेचे आहे. गेल्या ३० वर्षात भारत हा सर्वात मोठा तरूणांचा देश म्हणून ओळखला जाईल. माजी पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग यांनी ''आता वेळ आली आहे की, आपण सर्वांनी एक नवीन राष्ट्र उभारणी हाती घेतली पाहिजे, त्यामुळे गुणवत्तापूर्ण शिक्षण, क्षमता वर्धन

Scanned with CamScanner

मिथिलेश्वर के कथा साहित्य में ग्रामीण जीवन
एक अध्ययन

डॉ० रमेश जगताप

Scanned with CamScanner

नागार्जुन के उपन्यासों में मानवीय संबंध

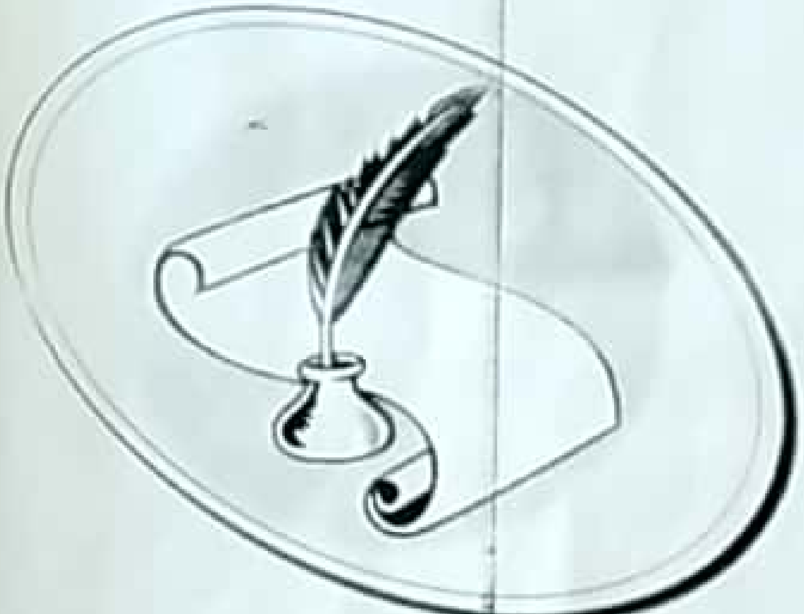

डॉ. रमेश जगताप

नारायण दाजीबा अटकोरे

Scanned with CamScanner

गुर्जर बोली

का लोकशास्त्रीय अध्ययन

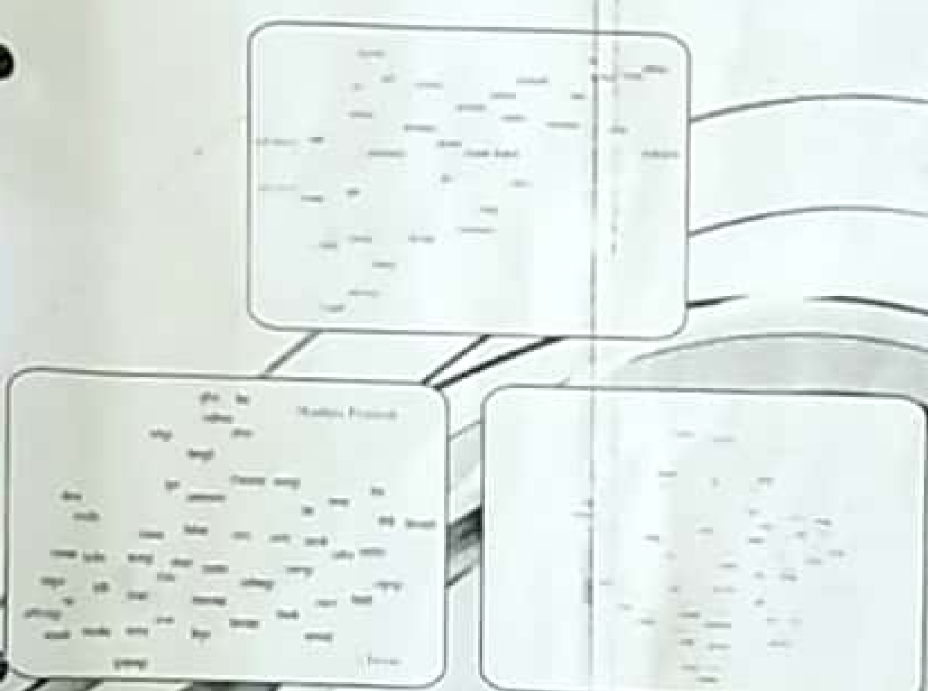

डॉ० आर. एस. जगताप

Scanned with CamScanner

Emerging Technologies And Innovations in College Library Services

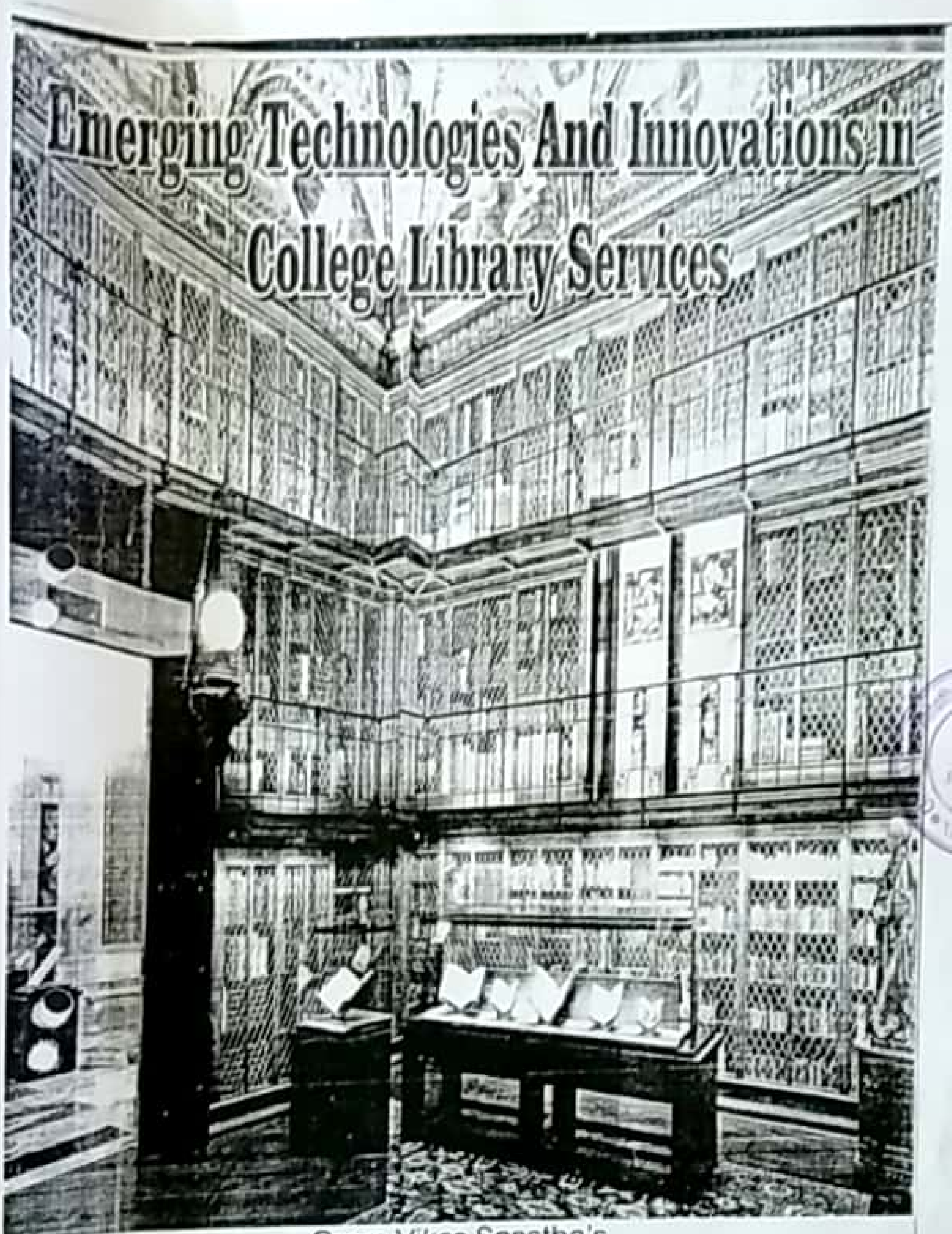

Gram Vikas Sanstha's

Arts College Bamkheda T.T.

Tal : Shahada,Dist : Nandurbar (M.S.)

Editors.: Prof. Yogesh R. Patil Prof. Bhagwan T. Chaudhari

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Arts College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada,Dist Nandurbar

Scanned with CamScanner

BUILDING E-RESOURCES FOR INFORMATION ACCESS IN THE NEW MILLENNIUM

Proceedings of State Seminar

5 & 6 February 2011

Gram Vikas Sanstha's

Arts College Bamkhede T.T.

Scanned with CamScanner

Academic Research (ISSN-2230-7796)

आदिवासी लोकसाहित्य आणि लोकसंस्कृती

Special Issue on National Seminar Sponsored by U.G.C. and Arts College, Bamkheda on the topic "लोकसाहित्य आणि लोकसंस्कृती" on 29'th and 30th September 2016.

संपादक : डॉ. सी.एस. करंके

Scanned with CamScanner

भारतीय सण-उत्सवांची परंपरा एक आगळे वेगळे वैशिष्ट्ये आहे. भारताचे सांस्कृतिक वेगळेपण या परंपांमुळे ठरते. मुळात भारत हा बहुसंस्कृती, बहुधर्मीय, बहुवंशीय, बहुभाषीक असा खंडप्राय देश आहे. त्यात चालत आलेल्या परंपरा, यामागे असलेल्या वेगवेगळ्या प्रेरणा, तत्त्वज्ञान, इथली जीवन पध्दती, या जीवन पध्दती व निसर्ग यांचे परस्पराशी असलेले संबंध या सर्व गोष्टींचा परिणाम इथली संस्कृती उभी राहण्यात झाली आहे. भारतातील सण-उत्सव एका परीने या संस्कृतीचे प्रतिक आहेत. या प्रतिकांचा अभ्यास हा भारतीय संस्कृतीचा अभ्यास ठरतो.

अलीकडच्या काळात 'लोकसंस्कृती' च्या अभ्यासाची एक झुळूक जाणवला लागलीय. त्याचे फलीत म्हणून या प्रकाशनात समाविष्ट असलेले लोकसंस्कृतीच्या अंगाने जाणारे सणावरील लेख अर्थात ह्या विषयावर लिहताना-बोलतांना येणाऱ्या अडचणीच पुढची वाट दाखवत आहे. म्हणजे येत्या काळामध्ये या विषयावर अधिकाधिक संशोधन व्हावे, त्यातून ग्रंथ निर्मिती व्हावी आणि येणाऱ्या पिढ्यांसाठी आपले सांस्कृतिक संचीत विभेद रुपात पोहचावे.

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal Shahada Dist Nandurbar

अथर्व पब्लिकेशन्स्
ऑनलाईन पुस्तक खरेदीकरिता...
www.atharvapublications.com

४५ नाशिक जिल्ह्यातील आदिवासींचे सण-उत्सव २५२
– डॉ. एच. बाय. खरवालीया, व्यारा (गुजरात)
– प्रा. संजय तुळशीराम शेलार, मालेगाव
४६ १७ व्या व १८ व्या शतकातील महाराष्ट्रातील सण उत्सव २५८
– आबासाहेब माणिकराव देशमुख, शिरपूर
४७ भारतीय संस्कृती सण, उत्सव आणि ऋतुचक्रातील बदलांचे भौगोलीक महत्त्व २६२
– प्रा. डॉ. आर. एम. बाविस्कर, शिरपूर
४८ आदिवासींच्या सण-उत्सवांचे सांस्कृतिक महत्त्व २६५
– प्रा. के. के. बळवी, जळगाव
४९ पेशवेकालीन सण-उत्सव २७०
– हेमंत गोविंद ठाकरे, धुळे
– प्रा. डॉ. सुनिल अमृतकर, धुळे
५० लोकसाहित्यातील सण-उत्सव आणि स्त्री प्रतिमा : एक अनुबंध २७७
– प्रा. सौ. एस. एम. देवरे, शिरपूर
५१ सण-उत्सवांची परंपरा : सामाजिक व मानवी सुरक्षेस आव्हान २८३
– प्रा. डॉ. कविता धनंजय धर्माधिकारी, शिरपूर
५२ भारतीय सण उत्सव व अर्थकारण २८७
– प्रा. डॉ. अे. जी. सोनवणे, शिरपूर
५३ नंदुरबार जिल्ह्यातील भिल्ल आदिवासींचे निवडक सण, मेळे व उत्सव : एक अभ्यास २९३
– प्रा. गावीत यशवंत चेमा, बामखेडा-शहादा
– डॉ. संजय विभाऊ पाटील, नवलनगर
५४ शिरपूर गायत्री शक्तिपीठातील उत्सव – एक अभ्यास २९८
– डॉ. मनिषा जगदिशलाल वर्मा, शिरपूर
५५ आर्यांचे सण व उत्सव ३०३
– प्रा. एम. एम. चव्हाण, मुक्ताईनगर
– प्रा. पी. एम. सोनवणे, मुक्ताईनगर
५६ Reflection of Festivals in the Autobiography Outcaste by Sharankumar Nimbale ३०६
– Mr. Shivanand Sahadu Duthade, Bamkheda-Shahada
५७ 'मध्ययुगीन भारतीय स्त्रियांचे सण-उत्सव' – एक मानसशास्त्रीय विश्लेषण ३११
– प्रा. रविंद्र वि. मोरे, शिरपूर
५८ गायत्री शक्तिपिठाच्या नवरात्री उत्सवातील मंत्रसाधना-वैज्ञानिक दृष्टी ३१६
– डॉ. रजनी लुणसे, शिरपूर
५९ आदिवासींचे सण-उत्सव आणि सांस्कृतिक महत्त्व ३२२
– प्रा. डॉ. के. ए. पावरा, धडगाव

६० आदिवासी समाजातील सण-उत्सव ३३०
– प्रा. डॉ. आर. डी. चौधरी, खापर
६१ शक्ति एवं सभ्यता के पर्व नवरात्र और दशहरा ३३३
– प्रा. तुलसा बाबुराव मोची, धुळे
६२ नागपूरकर भोसल्यांच्या राज्यातील उत्सवांचे ऐतिहासिक महत्त्व ३३५
– प्रा. बाळकृष्ण त्र्यंबक पाटील, पारोळा
६३ आदिवासींच्या सण-उत्सवांचे बदलते स्वरूप ३३९
– फिमलिंग सिंगा वळवी, शेही-नवापूर
– प्रा. डॉ. सुरेंद्र अे. मोरे, धुळे
६४ अनार्य परंपरेतील सण-उत्सव : आदिवासींच्या सण-उत्सवात नृत्याचे स्थान ३४६
– प्रा. जयश्री साळुंके, अमळनेर
६५ सणोत्सवांशी जीवन वाहत केलंय ३५०
– प्रा. रजनीकांत सोनार, शिरपूर
६६ भारतीय सणांचे ऐतिहासिक महत्त्व : विशेष संदर्भ मराठा कालखंड ३५३
– प्रा. डॉ. पद्माकर ज्ञानोबा गोरे, तळेगाव दमडेरा
६७ सण-उत्सवाचा सामाजिक प्रभाव ३५९
– डॉ. बघुटे मिलिंद भगवानराव, शिरपूर
६८ भारतीय त्योहार ३६२
– शेख मोहीन नईम, जळगाव
– प्रा. जे. व्ही. पाढवी, जळगाव
६९ आदिम जमातीय सण-उत्सव : समाजशास्त्रीय विश्लेषण ३६५
– प्रा. राहुल पैठणकर, पुणे
७० Origin and Evolution of Festivals in India ३७२
– Dr. S. S. Chandel, Ujjain (M.P.)
७१ अनार्य परंपरा आणि सन उत्सव ३७९
– प्रा. डी. जी. चौधरी, चोपडा
७२ मध्यप्रदेश के निमाड अंचल का सांस्कृतिक एवं धार्मिक पर्व गणगौर ३८३
– डॉ. डी. एस. चव्हाण, खरगोन (म.प्र.)
– डॉ. आर. एस. देवड़ा, खरगोन (म.प्र.)
७३ त्योहारों का बदलता स्वरूप ३८६
– डॉ. अनिलकुमार जैन, रतलाम (म.प्र.)
७४ भारतीय उत्सवांचे ऐतिहासिक व सांस्कृतिक महत्त्व – सिंहस्थ कुंभपर्व २०१५ च्या विशेष संदर्भात ३८९
– प्रा. डॉ. धनंजय (चाकोते चौधरी), अमळनेर
– प्रा. डॉ. डी. एन. बाघ, अमळनेर
लेखक सूची ३९२

भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

गौरवग्रंथ

१२५ वी जयंती ✲ १४ एप्रिल २०१५

✲ संपादक ✲

प्रा. गौतम थोरात प्रा. मधुकर देसले

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Samkheda T.T.
Tal Shahada

Scanned with CamScanner

ISBN No. 978-93-84198-24-1

अनुक्रमणिका

Sr No	Name	Title of the Paper	Page No.
01	Dr Nitesh D Chaudhari	Indian Constitution and Fundamental Rights	1-3
02	प्रा.डॉ.सुरेखा सिताराम बनकर	डॉ.आंबेडकर आणि दलित साहित्याची चळवळ	4-7
03	प्राचार्य डॉ. डी.एच. पाटील	महान आर्थिक विचारांचा महामानव : डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर	8-11
04	प्राचार्य डॉ.[illegible] सुभाष [illegible] ([illegible])	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची सामाजिक न्यायासंदर्भात दूरदृष्टी (Vision)	12-14
05	प्रा. डॉ. रविंद्र दगडू वाघ	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जातीविषयक विचार	15-18
06	प्रा.डॉ.एम.जे.गायकवाड	जाती व गरिबी निर्मूलनात संविधानिक उपाय व वास्तव	19-21
07	प्रा.डॉ. सुरेश आर. वाघ	डॉ. बाबासाहेबांचे राजकीय विचार	22-25
08	Mr. Shivanand Shahade Duthade	Dr.Babasaheb Ambedkar: Pioneer of Dalit Literature	26-28
09	प्रा.डॉ. कविता धनंजय धर्माधिकारी	मानवतावादाचे प्रवर्तक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राष्ट्रउभारणीत योगदान	29-32
10	प्रा.डॉ. जितेंद्र प्रतापसिंग गिरासे	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि त्यांच्या निबंधातील विचार	33-35
11	प्रा.डॉ. संभाजी संतोष पाटील	विश्वमानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांची उपयुक्तता - एक विश्लेषणात्मक अभ्यास	36-39
12	प्रा. डॉ. महेंद्र रघुवंशी	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या भाषणातून व्यक्त झालेल्या विचारांचे स्वरूप	40-42
13	Prof. Jahagirdar Z. Salunkhe	"Dr. B. R. Ambedkar's Feminist Consciousness and Empowerment"	43-46
14	प्रा.डॉ. सुनिल पानपाटील	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर : भारतीय संविधान का निर्माण और राजभाषा हिंदी का प्रावधान	47-49
15	प्रा. डॉ. रमेश धनराज जाधव	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या समता तत्वाचा खानदेशातील [illegible]	[illegible]

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal Shahada Dist Nandurbar

Scanned with CamScanner

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Samkheda T.T.
Tal.Shahada Dist.N...

COORDINATOR IQAC
Gram Vikas Sanstha's
Arts College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada Dist.Nandurbar

PRINCIPAL

from Maharashtra who co-operated with me time to time and motivated.

I would also like to thank and Mr. Yuvraj Mali and his team of Atharv Publication, Jalgaon for bringing out this book flawlessly and within time.

Dr. S. M. Wagh
Editor
JSM's Shatarambhau Gholap
College of Arts, Science and Gotirambhau
Pawar College of Commerce, Shivle.

Gram Vikas Sanstha's Art's College Bamkheda T.T. College July 1995 Tal.Shahada

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada Dist Nandurbar

COORDINATOR IQAC
Gram Vikas Sanstha's
Arts College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada.Dist.Nandurbar

INDEX

- India's Relation with ASEAN ____ 11
  Dr. Vikas Awari, Kopargaon
- Analytical Study of Indo-Russian Relations- in Recent Context ____ 16
  Prof. Dr. Ganesh Kisan Bhargade, Khamgaon, Prof. Dr. Jagdeo Jaising Jadhav, Chikhali,
- 123 Agreement: A Case for India's Stable Nuclear Doctrine ____ 21
  Mohd Younes Bhat, GDC Doora, J&K State
- Terrorism in South East Asia ____ 29
  Dr.Jyoti Bidlan, Ahmednagar
- India's Nuclear Doctrine: The Role for Massive Retaliation ____ 37
  Monika Chaurasiya, New Delhi
- India - Nepal Relations: Present and Future ____ 45
  Prof. A. U. Chathe, Ahmednagar
- India Iran Relations ____ 51
  Shubharaj P. Bowe, Parel, Mumbai
- China's Ambitions in Indian Ocean Region: Threats & Options for India ____ 58
  Asst. Prof. Vithal Dalophale, Nanded
- Human Security in Central Asia: Special Reference to India and Sri Lanka ____ 67
  Dr. Mrs. Alka V. Deshmukh, Nagpur
- Theoretical Aspects of the Concept of Regionalism and Sub-Regionalism ____ 73
  Dr.Megha R Devle, Kalyan
- The Need for an Energy Policy in Central Asia ____ 85
  Prof. Rutuja Deepak Dhamale, Andheri (W), Mumbai
- India's Relations with Asean ____ 100
  Miss. Sunita Ramdhan Gawai
- India's Cultural Diplomacy in South East Asia ____ 104
  Dr. B. N. Giram, Tal. Shahada,
  Mr. Shivanand Subhash Duttade, Tal. Shahada,

Gram Vikas Sanstha's Art's College Bamkheda T.T. College July 1995 Tal.Shahada

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada

Interdisciplinary National Seminar on

"Spiritual Intelligence And Education"

February 2, 2014

Organized By

Aadivasi Seva Sahayyak & Shikshan Prasarak Sanstha's

SHRI. SURUPSING HIRYA NAIK COLLEGE OF EDUCATION, NAVAPUR DIST. NANDURBAR

Sponsored By

North Maharashtra University, Jalgaon

SIAE - 2014

Scanned with CamScanner

INDE

Sr. No.	Name of Paper	Name of Participants	Page No.
31.	THOUGHTS ON SPIRITUAL INTELLIGENCE AND IT'S ENHANCEMENT	[illegible] Research Scholar, [illegible] Jalgaon	[illegible]
32.	SPIRITUAL INTELLIGENCE AND LEADERSHIP	Dr. B. J. [illegible] Comprehensive college of Education [illegible]	141
33.	FEATURES OF SPIRITUAL INTELLIGENCE	Prof. [illegible] Samarth College of Education, [illegible]	144
34.	SPIRITUAL INTELLIGENCE OF GRADUATE STUDENTS	Dr. Sangita [illegible] Mahajan Dr. S. D. [illegible]	147
35.	PRINCIPLES OF SPIRITUALLY INTELLIGENT LEADERSHIP	Dr. [illegible] Principal, Women College Of Education, Faizpur	149
36.	EMOTIONAL QUOTIENT AND SPIRITUAL QUOTIENT REALITY OF SUCCESSFUL LIFE	Dr. [illegible] College of Education, Jalgaon	153
37.	[illegible]	[illegible]	157
38.	[illegible]	[illegible]	163
39.	[illegible]	[illegible]	165
40.	[illegible]	[illegible]	170
41.	[illegible]	[illegible]	176
42.	[illegible]	[illegible]	182
43.	[illegible]	[illegible]	185
44.	[illegible]	[illegible]	188
45.	[illegible]	[illegible]	191
46.	[illegible]	[illegible]	195
47.	[illegible]	[illegible]	198
48.	[illegible]	[illegible]	203
49.	[illegible]	[illegible]	206
50.	[illegible]	[illegible]	210
51.	[illegible]	[illegible]	212
52.	[illegible]	[illegible]	214
53.	[illegible]	[illegible]	217
54.	[illegible]	[illegible]	222
55.	[illegible]	[illegible]	224
56.	[illegible]	[illegible]	228
57.	[illegible]	[illegible]	231
58.	[illegible]	[illegible]	236
59.	[illegible]	[illegible]	241

ISBN : 978-93-6

Gram Vikas Sanstha's Art's College Bamkheda • Tal Shahada

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada,Dist.Nandurbar

Scanned with CamScanner

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील छात्राध्यापकांची आध्यात्मिक बुध्दिमत्ता व भावनिक बुध्दिमत्ता यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास

प्रा. डॉ. सुनिल परशराम पाटील
नंदुरबार तालुका विधायक समितीचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नंदुरबार

सारांश : प्रस्तुत संशोधनात नंदुरबार तालुका विधायक समितीचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील छात्राध्यापकांची अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता व भावनिक बुध्दिमत्ता यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास केला असून प्रस्तुत संशोधनात सहसंबंधी म्हणून घटकांमधील असल्याने वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीतील सहसंबंधात्मक पध्दतीचा अवलंब केला आहे. एकूण १२० बी.एड. छात्राध्यापकांची न्यादर्श म्हणून निवड करण्यात आली होती. माहिती संकलन करण्यासाठी डॉ. [illegible]ा कोठारिया, विभोर मित्तल आणि डॉ. रवीन्द्र नारंग यांच्या अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता मापिका व डॉ. एस.के.मंगल यांची प्रमाणित भावनिक बुध्दिमत्ता मापन चाचणीचा अवलंब केला. माहितीचे विश्लेषण व अन्वयार्थ लावण्यासाठी पिअरसन परिणाम पध्दतीने सहसंबंध गुणक (r) या संख्याशास्त्रीय परिमाणाचा अवलंब करण्यात आला.

प्रस्तुत संशोधनात शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील छात्रअध्यापकांची अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता व भावनिक बुध्दिमत्ता यांच्यात धन सहसंबंध असून तो घनिष्ठ आहे. असा प्रमुख निष्कर्ष प्राप्त झाला आहे. म्हणून शिक्षणशास्त्र पदवी अभ्यासक्रमातून छात्राध्यापकाच्या दोन्ही प्रकारच्या बुध्दिमत्तेच्या विकासाला चालना मिळाली पाहिजे.

प्रास्ताविक :-

शिक्षणप्रक्रियेत शिक्षकाचा संबंध प्रत्यक्ष किंवा भौतिक घटकांशी येत नसून तो मन, भावना, विचार, बुध्दि इत्यादी मानसिक प्रक्रिया असणाऱ्या निर्जीव घटकाशी येत असल्याने शिक्षक हा सर्वगुण संपन्न असला पाहिजे. हा आदर्श विचार शिक्षक प्रशिक्षणातून भावी शिक्षकाला पूर्वीपासून आज देखील दिला जात आहे. अध्यापन हे एकमेव शिक्षकाचे कार्य नसून त्याची भूमिका काळानुसार बदलत चाललेली आहे. शिक्षणाच्या खाजगीकरण, जागतिकीकरण व उदारीकरणामध्ये या युगात शिक्षकाला अनेक समस्यांना तोंड देण्यासाठी व बदलत्या परिस्थितीशी समायोजन साधण्यासाठी शिक्षकाला केवळ बौध्दिक नव्हे तर भावनिक, अध्यात्मिक दृष्टयादेखील सक्षम असले पाहिजे.

भावनिक दृष्ट्या सक्षम असलेली व्यक्ती हा जीवनात यशस्वी होते. या संदर्भात गोलमन यांनी व्यक्तीच्या यशामध्ये जीवनात शैक्षणिक बुध्दिमत्तेचा वाटा हा केवळ २० टक्के तर भावनिक बुध्दिमत्तेचा वाटा ८० टक्के असतो असे मत मांडले आहे. २१ व्या शतकात भावनिक बुध्दिमत्ता व शैक्षणिक बुध्दिमत्ता या दोन्ही संकल्पना समन्वय असणारी अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता ही व्यक्तीच्या जीवनातील विविध समस्या दूर करण्यासाठी उपयुक्त ठरते असे मत Da[illegible]ohar आणि Ian marshall यांनी मांडले आहे त्यांच्या मता नुसार "Spiritual intelligence is the ultimate intelligence which we address and solve problems of meaning and value the intelligence with which we can place our actions and our lives in a wider , richer , meaning giving contcat the intelligence intelligence with which we can assess that one course of action or one life path is more meaning fal than another."

मेयर आणि पी. सॅलव्ह (१९९०): "भावनिक व बौध्दिक विकासाला चालना देणाऱ्या भावनांच्या संदर्भाने, भावनिक ज्ञान व भावना समजणे, विचारपूर्वक भावनांशी जुळवून घेणे" असे सांगितले आहे.

अशी ही भावनिक बुध्दिमत्ता व अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील छात्राध्यापकामध्ये असते काय ? भावनिक बुध्दिमत्ता व अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता यांचा सहसंबंध असतो काय ? यासाठी संशोधकाने भावनिक बुध्दिमत्ता व अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता यांच्यातील सहसंबंधाचा शोध घेण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन अभ्यास हाती घेतला.

संबंधित संशोधनाचा अभ्यास :-

जाधव, डी. पी. (२०१०), यांनी आपल्या संशोधनात अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता ही विद्यार्थी व विद्यार्थिनींमध्ये सारखीच असते असा निष्कर्ष काढला आहे. चौधरी (२००५), यांच्या संशोधनात अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता व भावनिक परिपक्वता यांच्यात धनात्मक सहसंबंध आढळून आला आहे. पाटील एन. पी (२०१२), यांनी आपल्या संशोधनात अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता व ताण तणाव यांच्यात ऋणात्मक सहसंबंध असतो असा निष्कर्ष काढला. या पूर्व संशोधनाचा आढावा घेऊन अध्यात्मिक बुध्दिमत्ता व भावनिक बुध्दिमत्ता या वरील विविध संदर्भ ग्रंथ आढावा घेतला.

ISBN : 978-93-82528-87-8

PRINCIPAL
Gram Vikas Sanstha's
Art's College Bamkheda T.T.
Tal.Shahada,Dist.Nandurbar

Scanned with CamScanner

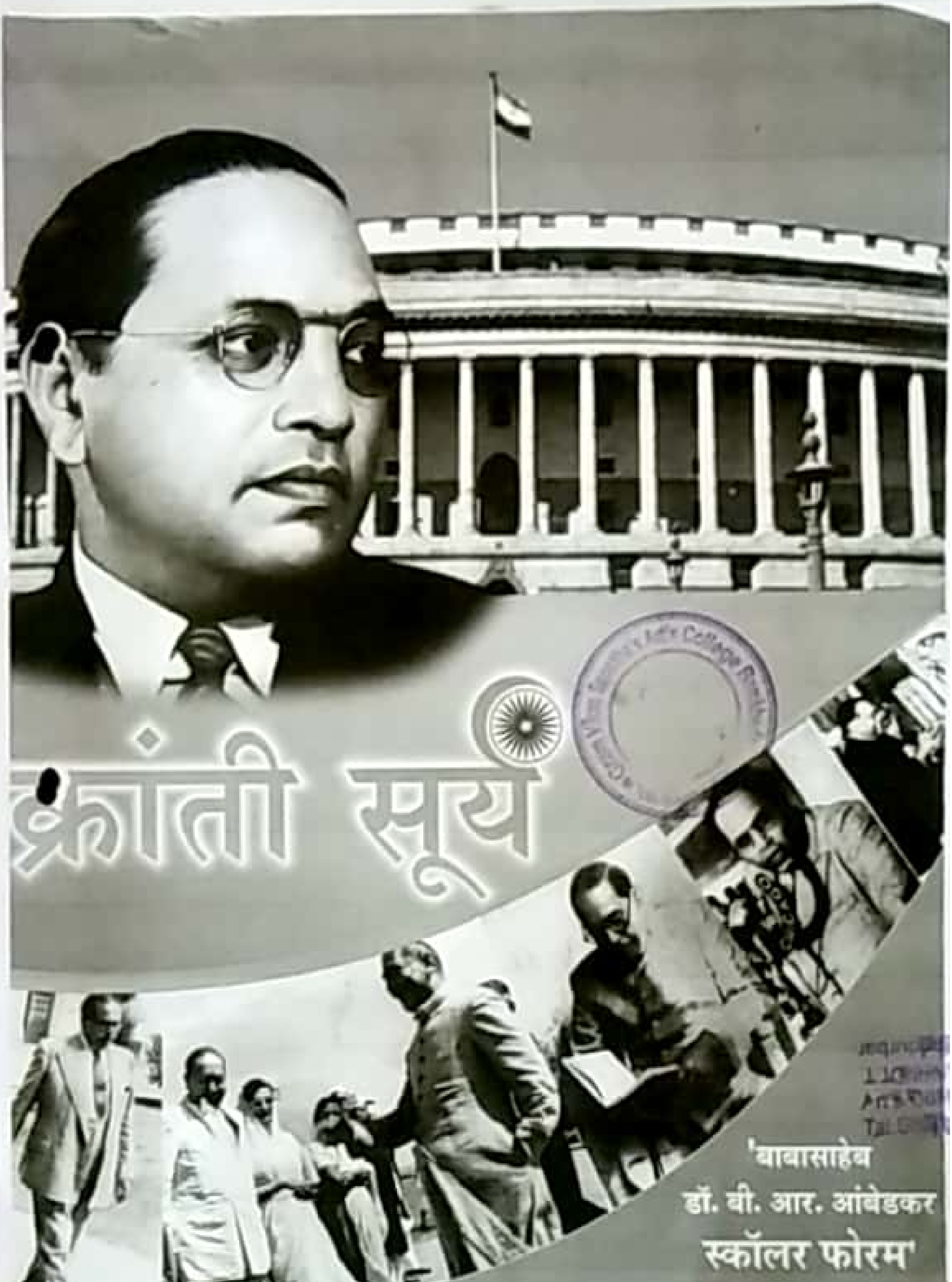

Scanned with CamScanner

अंतरंग

१. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि ॲनिहिलेशन ऑफ एनिलेशन - डॉ. यशवंत मनोहर — १५

२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची पत्रकारीता - डॉ.गंगाधर पानतावणे — २५

३. आकाशाला गवसणी घालणारा महामानव - डॉ. प्रकाश चंद्रे — ३२

४. संशोधक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - प्रो.डॉ. वि. ल. धारुरकर — ४१

५. गांधी, मार्क्स, आंबेडकर : परस्पर पूरकता शोधू या - सुरेश सावंत — ४५

६. ओ.बी.सी. चळवळ : मंडल लढा व आंबेडकरी चळवळ - श्रावण देवरे — ५०

७. आंबेडकरी चळवळीसमोरील आव्हाने - प्रो. डॉ. मनोहर जाधव — ५५

८. डॉ. आंबेडकरांची अल्पसंख्याकविषयक भूमिका - प्रा. फकरुद्दीन बेन्नूर — ६७

९. बहुजनांचे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - प्रो. डॉ. शिरीष पाटील — ७५

१०. विश्वरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : काळाला पडलेले वास्तव स्वप्न - प्रा. डॉ. फुला बागुल — ८०

११. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची विचार पत्रकारीता आणि आजची स्थिती - दिपक कुलकर्णी — ८५

१२. म.फुले आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मचिंतन - प्रा. हरीश नवले — ९१

१३. डॉ. बाबासाहेब अम्बेडकर का धर्मान्तरण, वास्तविकता एवं फलश्रुति - प्राचार्य डॉ. सुभाष महाले — १०४

१४. बाबासाहब अंबेडकर की धम्मक्रांति : मनुष्य को शोषण से मुक्ति - प्रा. डॉ. सुरेश तायडे — १०९

१५. डॉ. भीमराव अम्बेडकरजी का सामाजिक, राजनैतिक एवं आर्थिक विचार दर्शन - डॉ. कविता भदौरिया — ११५

१६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धर्मांतर आणि भीमयान - प्रा. डॉ.विनयप्रकाश शर्मा — १२२

१७. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार वैभव - प्रा. डॉ. साहेबराव भुकन — १२७

१८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार : शोध व बोध - प्रा. डॉ. सुनिल प. पाटील — १३२

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार : शोध व बोध

जिकडे पहावे तिकडे पाणीच पाणी निळेशार आकाश निळेभोर पाणी. काळजाचे पाणी व्हावे अशी अवस्था असते. पाण्याचा खळखळाट कानात भरलेला असतो, पाण्याचाच उग्र दर्प नाकात भरलेला असतो आणि पाण्यासारखाच गार वारा अंगाशी झोंबत असतो. अशा वेळी ध्रुव ताऱ्याच्या दिशेने नजर ठेवून जहाजाचा कप्तान आपला मार्ग निश्चित करीत असतो. ध्रुवतारा त्या कप्तानाचा खरा मित्र व मार्गदर्शक असतो. परंतु कप्तान त्या ध्रुवताऱ्याच्या जवळ कधीही जाण्याचा प्रयत्न करीत नाही. कारण ध्रुवतारा व त्याच्यामधील अंतर त्याला माहित असत. मात्र प्रवासात सच्चा साथी व मार्गदर्शक म्हणून स्थान त्याला मान्य असते. समाजजीवनातही दर पिढीत असे अनेक ध्रुवतारे निर्माण झाले की, सारे राष्ट्र, विश्व त्यांच्यावर नजर ठेवून सारा समाज मार्गक्रमण करीत आहे व राहील. अशा अनेक ताऱ्यातील एक झळकणारा तारा म्हणजे
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आपल्या विद्‌वत्तेच्या आधारे, कर्तृत्वाच्या प्रकाशातून काळाला आव्हान देऊन प्रसंगी प्रतिपक्षावर घणाघाती प्रहार करुन स्थितप्रज्ञ तत्वज्ञाच्या भूमिका पार पाडून, जातीभेदाच्या आत्यंतिक त्रासातून तावून सुलाखून निघून पण आयुष्यभर खडतर ज्ञानसाधना करुन व विधीशास्त्र, अर्थशास्त्र, समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र यात प्रभुत्व संपादन करुन संपूर्ण जगाला मार्गदर्शक अशी न्याय,स्वातंत्र, समता आणि बंधुता या तत्वाच्या मूलाधार असलेली भारताच्या राज्यघटनेचे शिल्पकार ठरलेले डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक विचार मूलभूत शिदोरी आहे. स्वतः 'ग्रंथप्रेमी', 'प्रज्ञासूर्य' ठरुन 'गुरुविना ज्ञान नहीं' या भावनेने गौतम बुध्द,संत कबीर आणि महात्मा ज्योतिबा फुले यांना गुरु मानले. त्यांच्या विचारांची शिदोरी जपली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार जनसमाजासाठी तसेच वंचितांसाठी एक अमोल ठेव आहे.

समाजाचे सर्व प्रकारचे उत्थान होण्यासाठी शिक्षणा शिवाय प्रभावी माध्यम नाहीच ही मुख्य विचारधारा होती. स्वतःवर होणाऱ्या अन्यायाचा, अपमानाचा सूड उगवण्यासाठी त्यांनी निरनिराळ्या ज्ञानशाखांवर प्रभूत्व संपादन केले. मानववंशशास्त्राचा कोर्स काढून ते बॅरिस्टरही झाले. म्हणजे त्यांनी स्वतः आधी ज्ञानसाधना केली व आपल्या शैक्षणिक विचारांनी समाजाला ज्ञानातून पाजले आहे. "उपासमारीने कुपोषन होऊन मनुष्य निर्बल ठरेल व अल्पायुषी होईल, तद्वतच शिक्षणाच्या अभावी मनुष्य बौध्दिक, मानसिक, भावनिक दृष्ट्या निर्बुध्द ठरेल व जीवंतपणी इतरांचा गुलाम होईल." असे बोधामृत देऊन शिक्षण, संघटन आणि संघर्ष या कृतिचा मार्ग दाखविला. "शिक्षण म्हणजे सर्वसामान्य माणसांचे प्रबोधन, संघटन म्हणजे जनसामान्यांचे संघटन आणि संघर्ष म्हणजे अन्याय, अत्याचार या प्रस्थापित व्यवस्थेविषयी पुकारावयाचे बंड होय." या भावनेतूनच शिक्षणाने माणसाला त्याच्या कर्तव्याची व अधिकारांची जाणीव होणे गरजेचे आहे हे त्यांचे शिक्षणाचे मूळ तत्त्वज्ञान. शिक्षणाने स्वतःच्या अन्यायाविरुद्ध बाबींचा विचार करण्याची क्षमता निर्माण होते व यातूनच अन्यायविरुध्द उठाव करण्याचे सामर्थ्य निर्माण होऊन व्यक्ती स्वतःच्या व पर्यायाने समाजाच्या उत्थानासाठी हातभार लावू